

DEZVOLTAREA TEORIEI LITERARE ÎN ANII PUTERII POPULARE

DE

AL. DIMA

Dezvoltarea literaturii și artei noastre în anii puterii populare exprimă, în mod organic, conștiința socialistă a poporului român, formarea și creșterea revoluționară a acesteia. Ea reflectă marile transformări ale țării îndeplinite după 23 August prin opera de construire și desăvârșire a edificiului socialist, devenind — totodată — unul din cei mai activi factori ai frontului ideologic.

Literatura trăiește astăzi o înflorire continuă a tuturor genurilor și speciilor ei clasice ca și a altora noi, a poeziei și a prozei îndeosebi, a traducerilor și comentariilor privind literatura universală și națională, dar și a transpunerii valorilor românești în limbi străine.

Paralel cu dezvoltarea creației literare s-a ivit, firesc, și interesul pentru cercetarea ei științifică, prin contribuțiile specifice ale istoriei, criticii și teoriei literare, a științei literaturii, cu un cuvânt. Aceasta exprimă însă, cu luciditate și pregnanță, după cum se știe, conștiința filozofică și socială a literaturii, stăpânirea cu mijloace conceptuale a numeroase aspecte ale creației, cu scopul caracterizării ei ample și profunde, dar și a sprijinirii continue a dezvoltării ei. Prin educarea marxist-leninistă a scriitorilor, artiștilor și cercetătorilor, aceștia și-au însușit concepția materialismului dialectic și istoric, ceea ce a dus la o amplificare și adâncire semnificativă a creației și a studiului ei. Teoria literară și-a lărgit, la rindu-i, în mod hotărâtor, orizontul abandonând perspectivele înguste ale concepțiilor autonomiste ale literaturii și artei aparținând succesiunii postkantiene, dezvoltate la extrem, în perioada imperialistă. În acest fel, cercetarea literaturii a purces pe drumul adevăratei investigații științifice, la capătul căreia va trebui să culeagă roadele generalizării înălțate inductiv.

Un reazim de seamă al dezvoltării teoriei noastre literare îl alcătuiește, desigur, propria noastră tradiție, în acest domeniu. În lupta dintre cele două culturi, reflectată deopotrivă în literatură ca și în teoria acesteia, istoria ideilor noastre literare a înregistrat importante momente și remarcabile contribuții ce se cer amintite ca unele ce premerg și înfruesc evoluția contemporană.

Frontul ideologic al revoluției din 1848 îndeosebi, care a dezvoltat cu fermitate ideea unei literaturi militante în slujba cauzei naționale și sociale a timpului, cel puțin prin pana unui Kogălniceanu, Russó sau Cezar Bolliac, se cade să fie evocat cel dintii. Moștenirea lui s-a perpetuat necurmat în a doua jumătate a veacului trecut, pătrunzând pînă și în cuprinsul junimismului față de care marii noștri clasici au adoptat poziții independente și sub înfririri pașoptiste. Cînd, spre sfîrșitul veacului, va apărea „Contemporanul”, tradițiile teoriei literare înaintate vor cunoaște o nouă înflorire sub imboldul energetic al luptei maselor, a muncitorimii și a primelor ei formații politice. Literatura ca reflectare a vieții sociale de pe poziția păturilor asuprite, identificarea bazei de clasă a literaturii și artei; tendenționismul organic al creației, accentuarea largă a funcțiilor educative, etice și sociale ale artei, primatul actualității — au impus concepțiile despre artă și literatură ale „Contemporanului” împotriva esteticii metafizice și idealiste a junimismului. Contribuțiile lui Gherea și ale școalei lui, cuprinzînd — către sfîrșitul veacului — pe G. Ibrăileanu și pe I. Ionescu-Rion, cu toate văditele lor limite ideologice, au menținut și întărit linia teoriei realiste și tendenționiste a artei și literaturii.

După 1900, în ciuda curentelor diversioniste ale timpului, ale esteticii metafizice a lui Mihail Dragomirescu sau a celei dominant impresioniste a lui Eugen Lovinescu, prezența unei teorii literare realiste și militante s-a afirmat la „Viața romînească” prin eminenta contribuție a lui Ibrăileanu și, mai tirziu, după primul război mondial, prin cea a lui Mihai Ralea. Teoria specificului național, fără înfririri rasiste sau șoviniste, tendenționismul încadrat organic realismului, ideea moralității în artă, importanța acordată considerării dialectice a raportului dintre conținut și formă — în cadrul măiestriei artistice — sint idei pe care „Viața romînească” le-a susținut necurmat și cu care a intrat definitiv în istoria gândirii noastre progresiste.

Perioada dintre cele două războaie apoi, în cuprinsul căreia lupta ideilor literare a devenit tot mai aprigă, concomitent cu accentuarea contradicțiilor politice în vremea fascismului, a adus noi contribuții istoriei teoriei realiste și democratice a literaturii. Deceniul al IV-lea al veacului nostru, mai cu seamă, prin înfririrea directă sau indirectă a partidului clasei muncitoare, a afirmat — cu o nouă tărie — tendințele largi democratice ale literaturii și a deschis calea spre o creație specifică a proletariatului prin numeroase reviste de scurtă durată, dar nu fără prelungi ecouri, ca „Bluze albastre”, „Era nouă”, „Clop-

tul". „Reporter" etc. Teoria literară progresistă dintre cele două războaie a luptat împotriva decadentismului, împotriva modernismului și a variatelor lui forme, împotriva misticismului și a autohtonismului naționalist. Se înțelege că o astfel de tradiție teoretică, de mai bine de un veac, a întărit bazele teoriei noastre literare contemporane, așa cum s-a constituit aceasta în cadrul consecvent al învățaturii marxist-leniniste, teorie despre a cărei dezvoltare, în anii puterii populare, urmează să ne ocupăm de-acum mai pe larg.

*

Dezvoltarea teoriei noastre literare s-a produs, și în ultimele două decenii, cum era și firesc, în strinsă legătură cu munca înfăptuită de celelalte două discipline ce compun știința literară: istoria și critica literară. Reprezentanți ai tuturor generațiilor, cercetători cu veche experiență ca academicienii T. Vianu, G. Călinescu sau Perpessicius, alături de alții mai tineri din aceeași perioadă și de cei apăruiți în acest domeniu în anii puterii populare — alcătuiesc frontul de luptă actual al criticii și istoriei noastre literare, care a dăruit științei literare o întreagă serie de succese unanim recunoscute și care lămuresc deopotrivă fenomenul literar contemporan ca și istoria lui, văzută în perspectivă marxistă. Toate aceste contribuții presupun, în mod implicit, prezența unor puncte de plecare și ajungere de caracter teoretic, ceea ce înseamnă că dezvoltarea teoriei noastre literare și artistice actuale e legată, organic, și de progresele criticii și istoriei literare contemporane.

Dezvoltarea teoriei literare în anii puterii populare s-a produs, ca de obicei, în două direcții, una îndreptată spre istoria ideilor literare, alta spre cercetarea problemelor actualității. Cercetătorii noștri s-au străduit, pe de o parte, să studieze istoria ideilor literare, iar pe de alta să lămurească aspectele fundamentale ale teoriei literare contemporane. Este de la sine înțeles că aceste două domenii nu se opun, ci se raționează, o dată ce studiul istoriei ideilor aduce cu sine, de fapt, revalorificarea moștenirii teoretice și pentru idealurile prezentului realist-socialist, după cum — așa cum observăm și mai sus — evocarea finalităților trecutului e condusă de firul călăuzitor al științei marxiste contemporane.

Referindu-ne, mai întâi, la cercetările de caracter istoric, observăm că tematica lor cuprinde câteva din cele mai de seamă perioade ale istoriei ideilor noastre literare și anume epoca pașoptistă, „Contemporanul" și școala lui ca și perioada „Vieții românești", îndeosebi remarcabila operă a criticului G. Ibrăileanu și acum, în urmă, analiza criticii lui T. Maiorescu.

Epoca pașoptistă a fost prezentată mai cu seamă prin cercetările privind preocupările de teorie literară ale lui Alecu Russo (*Preocupări de teorie literară la Alecu Russo*, de Al. Dima, din vol. *Studii de istorie a teoriei literare românești*, 1962), în care se urmărește realizarea ideilor militante ale scriitorului și înfruirile lui asupra epocii sale. Ca

o prelungire a pașoptismului, după stingerea revoluției și înaintea junimismului, trebuie socotită și activitatea, în acest domeniu, a lui B. P. Hasdeu, ale cărui idei literare au format de asemenea obiectul unei cercetări, speciale (*B. P. Hasdeu, critic și teoretician literar în perioada începuturilor sale*, din vol. mai sus-citat).

Rodnica moștenire a „Contemporanului” a format obiectul mai multor studii adâncite a căror misiune a constat în fixarea adevăratului rol al mișcării legate de această revistă și despre care vechea istorie a ideilor literare abia pomenea. Teoria literară a „Contemporanului” a fost tratată în mai multe studii în cadrul curentului întreg (Savin Bratu și Zoe Dumitrescu, „*Contemporanul și vremea lui*”, 1953, sau în ciclul de cercetări al Filialei Iași a Academiei R.P.R. prin studiul despre *Teoria literară la „Contemporanul”*, din vol. citat mai sus).

Din perioada curentelor de după 1900, cercetarea s-a îndreptat îndeosebi asupra poporanismului și în speță a teoriei literare a lui G. Ibrăileanu, asupra căreia s-au scris temeinice studii de reconsiderare (Al. Dima, *Concepția despre artă și literatură a lui G. Ibrăileanu*, 1955, Savin Bratu, *Moștenirea lui G. Ibrăileanu*, 1955, Al. Piru, *Opera lui Ibrăileanu*, 1959).

Cercetările privind istoria teoriei noastre literare s-au referit în ultimii ani și la studiul unor curente semnificative pentru epoca lor, ca de pildă, junimismul și mai cu seamă activitatea criticului Titu Maiorescu, repus în vie discuție și analizat într-o serie de articole apărute în „*Viața românească*” și în „*Contemporanul*” („*Viața românească*”, 1963, nr. 1, p. 9 și 12 și „*Contemporanul*”, 1963, nr. 34), după ce întreaga problemă fusese cercetată mai înainte de colectivul de istorie literară al Filialei Iași a Academiei R.P.R.

O altă serie de studii s-a referit apoi la semănătorism, poporanism și simbolism care au început, și ele, a fi discutate în periodice.

În ce privește teoria literară dintre cele două războaie, s-au întreprins studii privind critica curentelor decadente și combaterea lor (N. Tertulian, *Eugen Lovinescu sau contradicțiile estetismului*, 1959; Eugen Simion, *Critica ideologiei și a literaturii trăiriste în presa democratică a vremii*, în „*Viața românească*”, 1963, nr. 6—7), critica impresionistă a lui Eugen Lovinescu sau, cu prilejul unei antologii literare marxiste a timpului, o cercetare cu privire la tradițiile acesteia (Ileana Yrancea, *Tradiții ale criticii literare marxiste din România, 1930—1940*, 1962).

Ne aflăm, firește, în fața unor remarcabile studii, dar ele nu încheagă decît imaginea parțială a unei istorii a teoriei literare românești, care așteaptă încă să fie realizată printr-o cercetare completă și profundă.

În ce privește, mai departe, *problemele actuale* ale teoriei literare și artistice, cercetarea și adîncirea principiilor ei s-au dezvoltat sub direcția îndrumare a partidului prin importante documente emise cu

prilejul Congresului al II-lea și al III-lea, apoi prin dezbaterile și rezoluțiile primei conferințe pe țară a scriitorilor, din 1949, ale primului congres al Uniunii scriitorilor, din 1956 și prin conferința pe țară a Uniunii din 1962. Presa de partid în frunte cu „Scinteia” și „Lupta de clasă”, organe teoretice și politice ale C.C. al P.M.R., urmată de întreaga presă literară a vremii noastre cuprinzând și revistele în limba maghiară, germană și sârbă, au militat neconștient pentru lămurirea și difuzarea principalelor idei literare marxist-leniniste. Aceste idei s-au integrat, de fapt, în lupta generală a frontului ideologic al clasei muncitoare pentru triumful ideilor socialiste, în cadrul specific al realismului socialist.

La cel de al III-lea Congres al partidului, raportul C.C. a recomandat cu tărie: „...se va acorda, în toate ramurile științei, *atenția cuvenită cercetărilor cu caracter teoretic*, care lărgesc bazele dezvoltării de perspectivă a muncii științifice”, stimulând astfel și activitatea creatoare în domeniul teoriei literare.

Pornind de la ideea că activitatea ideologică este astăzi terenul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou, mai sus-citatele documente de partid au combătut cu fermitate și susținută intensitate ploconirea față de variatele forme ale ideologiei burgheze, față de naționalism și șovinism, față de obiectivism și subiectivism sau față de liberalism, trăsături fidel reflectate în arta și literatura burgheză și care au lăsat uneori urme și în conștiința unora dintre scriitorii care au purces pe drumul realismului socialist. Îndrumările partidului s-au referit la educarea marxist-leninistă a oamenilor științei și artei, la însușirea metodei realismului socialist cu principiul ei fundamental care e cel al partinității, au recomandat o tematică actuală care să reflecte realitatea în devenire revoluționară, și-au arătat grija pentru un bogat conținut de idei și pentru o înaltă măiestrie ca și, totodată, pentru dezvoltarea liberă a personalității creatoare, declarându-se dușmane nivelării și uniformizării stilurilor în cadrul realismului socialist. Presa de partid a susținut, cu toate prilejurile, aceste directive, sprijinite, de asemenea, de activitatea Uniunii scriitorilor din R.P.R., care nu s-au mărginit numai la studierea și difuzarea marilor principii călăuzitoare, ci s-au referit — în munca ei — și la problemele speciale ale diferitelor genuri și specii literare și artistice, dezbătând de pildă — de mai multe ori — problemele poeziei, prozei, dramaturgiei, traducerilor sau criticii. Primul congres al Uniunii scriitorilor a precizat, prin raportul și concluziile acad. Mihai Beniuc, marile axe ale teoriei marxist-leniniste a literaturii, recomandând valorificarea critică a moștenirii literare ca și o critică combativă, luptătoare împotriva dogmatismului, a tendințelor apologetice și a tuturor rămășițelor înapoiate din conștiința scriitorilor și artiștilor. S-a cerut, de asemenea, atunci, cultivarea unor stiluri variate în cadrul realismului socialist, cultivarea tezaurului limbii noastre literare ca și valorificarea experienței întregii literaturi mondiale înaintate.

Îndrumările partidului și, ca expresie a acestora, cele ale Uniunii scriitorilor din R.P.R., au statornicit, prin urmare, liniile principale ale dezvoltării teoriei noastre literare, stimulând în mod continuu cercetarea problemelor și temelor ei constitutive. Aceasta s-a îndreptat spre trei direcții principale: cercetarea caracterelor generale ale literaturii, adâncirea structurii operei literare, spre lămurirea evoluției procesului literar, în sfârșit.

Ne vom referi, în cele ce urmează, la cele mai de seamă contribuții ale teoriei noastre literare din ultimele două decenii.

*

În cadrul cercetării caracterelor generale ale literaturii, una din preocupările cele mai frecvente și mai asidue a insistat — de numeroase ori — asupra principiului partinității și, concomitent, a purtat o luptă necurmată împotriva autonomiei esteticului. Articole, studii, debateri din cele mai vii și susținute, de mai multe ori reluate, au alcătuit o întreagă bibliografie, din care vom cita cu titlu ilustrativ doar studiile publicate în culegerea de articole despre *realismul socialist*, cu prilejul aniversării a 15 ani de la Eliberare.

În toate aceste cercetări a fost prezentată istoric și sistematic concepția partinității în opoziție cu teza burgheză a autonomiei esteticului. S-a înfățișat evoluția ideii tendențiozității de la Marx și Engels și până la Lenin, în noile condiții istorice ale începutului secolului nostru, depășindu-se poziția implicită a lui Engels spre partinitatea comunistă, spre contopirea organică și conștientă a scriitorului și artistului cu concepția despre lume a partidului clasei muncitoare, idee expusă de Lenin în renumitul său articol din 1905, identificându-se totodată, în principiul partinității, forma cea mai înaltă a poziției de clasă și a caracterului popular al artei realist-socialiste.

O altă serie de articole și studii s-a îndrumat în direcția criticii lucrărilor mai vechi sau mai recente ale ideologiei burgheze, de la cele ale unui Gaetan Picon, André Malraux sau Michel Dufrenne.

Diferitele funcțiuni generale ale literaturii și artei ca, de pildă, cea instructivă și educativă, au fost de asemenea prezentate în numeroase articole și studii, insistându-se îndeosebi asupra scopurilor morale și sociale ale artei realist-socialiste și ale caracterului ei expres, de bun al poporului.

În cadrul acestui grup de cercetări, trebuie amintită studierea funcțiunii cognitive a artei într-o lucrare de sinteză ca cea a lui Marcel Breazu (*Cunoașterea artistică*, 1960) care, de altfel, nu tratează problema în mod izolat, ci o leagă organic de funcțiunile social-educative și estetice ale creației artistice. Autorul analizează, mai întâi, componentele actului cunoașterii artistice pe care-l concepe just ca o sinteză a însușirii realității cu aprecierea acesteia în spirit partinic și cu operația necesară a comunicării, ceea ce conferă artei caracterul ei popular și posibilitatea educării, prin ea, a maselor. Cercetătorul se referă, mai departe, la obiectul cunoașterii artistice, după ce combate argumentat teoriile agnostice ale ideologiei burgheze și conchide

că scopul suprem al artei și literaturii constă în cunoașterea realității, în centrul căreia se află — în mod virtual sau actual — omul ca ființă socială, angrenat în sistemul de relații ce-l înconjoară, omul văzut în tot complexul și ansamblul alcătuirii sale. Autorul lucrării, despre care vorbim se ocupă, în sfârșit, și de căile particulare ale cunoașterii artistice care străbate o treaptă senzorială de caracter individual, apoi se ridică la nivelul generalizării, sintetizând printr-o imagine tipică în care generalul se exprimă prin particular, elementul esențial al cunoașterii pe care-l valorifică totodată de pe pozițiile clasei sociale respective. Studiul lui Marcel Breazu dezvoltă, în fond, soluția marxistă a problemei cognitive a artei ca reflectare a realității în cadrul căreia se situează omul actual, constructor al comunismului. Anumite aspecte ale problemei se mai cer, desigur, încă adâncite ca, de pildă, analiza tipicului și rolul imaginației creatoare; ca și accentuarea relațiilor dintre diferitele funcțiuni ale artei, dar lucrarea reprezintă — în ansamblul ei — o merituoasă sinteză cu privire la tema tratată.

În cadrul preocupărilor generale ce prezentăm, estetica marxist-leninistă a dat o importanță deosebită vechii probleme a categoriilor estetice, dar mai cu seamă celor legate de practica vieții sociale ca, de pildă, frumosului, tragicului sau comicului, acum în urmă și sublimului. Frumosul, mai cu seamă, a reținut pe cercetători mai îndelung și anume nu numai cel specializat în formele artei și literaturii, ci și cel legat de aspectele naturii și civilizației în cuprinsul căreia trăim, ceea ce se numește tot mai mult astăzi, „frumosul cotidian”. O largă discuție s-a dezvoltat în jurul acestei teme și o revistă, cum e „Contemporanul”, îi dedică o rubrică permanentă. Într-adevăr, în condițiile actuale ale construcției planificate a socialismului, preocuparea de frumos n-a putut lipsi din cadrul educației generale a maselor. Deși problema nu aparține direct teoriei literare, o considerăm prea importantă, totuși, spre a nu o aminti în legătură cu dezvoltarea actuală a interesului pentru preocuparea estetică.

Institutul de filozofie al Academiei R.P.R. a organizat, în 1962, o consfătuire la care a invitat nu numai pe specialiștii esteticieni, ci și pe constructorii de clădiri; sate și orașe, pe ingineri, arhitecți, decoratori etc. spre a dezbate împreună un plan de lucru care să cuprindă cercetarea aspectului estetic al produselor de consum ca atribut al calității lor, să se preocupe de configurația estetică a locului de muncă (birouri, laboratoare, biblioteci, uzine etc.), de estetica satelor și orașelor ca ansambluri de locuințe, apoi — deopotrivă — de estetica vestimentară și a ținutei sociale a oamenilor muncii, ca și, în sfârșit, de estetica ceremoniilor, atât de frecvente în viața contemporană. Dezbaterile consfătuirii s-au purtat asupra deosebirilor dintre frumosul intrupat în artă și literatură și cel cotidian al naturii și condițiilor generale de trai, asupra raportului dintre valoarea estetică și utilitate, asupra caracterului estetic al relațiilor dintre oameni în cadrul orînduirii

socialiste, în raport cu cele anterioare. Altădată mai ales speculativă și metafizică, estetica a devenit astăzi și practică, fără a-și aliena specificul domeniului ei propriu.

Preocuparea pentru frumosul cotidian e apoi însoțită de un interes crescând pentru problemele educației estetice a maselor cu ajutorul literaturii și artei. Alcătuit, de fapt, bunuri ale poporului, după cum spunea Lenin, creațiile artei ca instrumente educative au fost tot mai mult discutate în ultima vreme ca, de pildă, în paginile revistei „Cercetări filozofice”, insistându-se asupra organizațiilor de masă ce promovează ampla mișcare a amatorilor de artă și literatură.

Categoriile estetice ale tragicului și comicului au fost, de asemenea, discutate ca unele care reflectă, mai de aproape, aspecte esențiale ale vieții sociale. Cu puține excepții, cercetările au avut, în genere, în vedere problemele legate de arta dramatică. În domeniul tragicului s-a insistat, mai ales, asupra elementelor lui pozitive, tonice, asupra luncării spre optimism în sensul perspectivei prin care se aprinde lumina speranței în biruința viitoare a eroului tragic, speranță justificată prin cauza socială dreaptă pentru care luptă eroul.

Comicul a interesat pe cronicarii dramatici și pe criticii literari mai cu seamă prin ascuțișul lui satiric, îndreptat împotriva reprezentanților vechilor orânduirii și a rămășițelor trecutului în conștiința oamenilor de azi.

Printre categoriile estetice reflectate în literatură a reținut recent, după cum observăm, și categoria sublimului, determinată și ea de altfel, de practica socialismului în cadrul căruia faptele eroice individuale și cele ale maselor, făuritoare de istorie, inspiră înaltul sentiment al sublimului. Deși cercetările în această direcție sînt încă la început, un interesant și complex studiu ca cel al lui I. Ianoși (*Romanul monumental și secolul al XX-lea*, 1963) se oprește asupra sublimului într-un capitol introductiv, de caracter teoretic. Se fixează acolo cîteva însușiri dominante ale sublimului ca obiectivitatea, considerarea lui în perspectivă, aplicarea la activitatea istorică a poporului, „principalul izvor și sferă de manifestare a sublimului”, spre a se trece apoi, mai pe larg, la încorporarea sublimului în artă și literatură, autorul fiind preocupat numai de una din modalitățile sublimului, de cea pe care o numește „monumentală”. Pe aceasta o cercetează el insistînd, cu drept cuvînt, asupra bazei larg democratice a sublimului în cadrul realismului socialist, deosebi în domeniul romanului.

Referindu-se, în continuare, la cel de al doilea grup de probleme și anume la cele ridicate de structura operei literare însăși, numeroase articole, studii și discuții au prezentat aspecte ale conținutului și formei, dintre care vom aminti aci doar pe cele care au ieșit în relief în timpul dezbaterilor.

Dintre problemele conținutului, discuții aprinse au fost purtate la congresul și consfătuirea Uniunii scriitorilor sau în presa de partid și cea literară, cu privire la tematică. Nu e necesar să înregistrăm aci

decît rezultatele generale ale acestor dezbateri care au arătat, în spiritul esteticii marxist-leniniste, importanța primatului conținutului și a unei tematici actuale, reflectînd realitatea socială în devenire revoluționară, fără ignorarea tematicii trecutului național văzut în lumina concepției materialist-istorice, în așa fel încît literatura să devină într-adevăr factor activ și imediat al progresului social.

Între problemele formei s-au bucurat de o tratare mai susținută cele cu privire la personaje și compoziție. Interesul acordat studierii personajelor a izvorit, îndeosebi, din problemele legate de eroul pozitiv. Umanismul socialist a recomandat într-adevăr un tip de om nou, creat de realitatea pe care literatura o reflectă în mod fidel, luptînd totodată pentru transformarea ei revoluționară. Acest erou a devenit personajul principal al literaturii realist-socialiste, fiind opus personajelor negative, reprezentante ale lumii vechi pe toate planurile. Unele articole și studii s-au referit asupra modalității descrierii personajelor, fiind preocupate, mai cu seamă, de prezentarea lor neveridică, explicabilă printr-o documentare insuficientă și superficială.

O problemă de seamă a acestui domeniu o înfățișează unitatea personajului literar. Vechea tehnică a clasicismului recomanda ca normă unitatea și consecvența personajului, îl descria abstract și fără localizări istorice. Tehnica romantismului începe a disloca apoi această unitate printr-unul din procedeele ei tipice, prin antiteză, dar personajul cîștigă, în acest fel, în veridicitate prin așezare în mediul lui istoric firesc. Realismul critic, la rîndu-i, înmulțind și îngrămădind amănuntele realității sporește capacitatea verosimilului, dar dezvoltă totodată complexitatea personajului sugerînd, într-o măsură, lipsa lui de unitate. Curentele decadente au dus la continua dizolvare a unității și consecvenței personajului, descompunîndu-l, pulverizîndu-l aproape ca, de pildă, în literatura subiectivistă și solipsistă. Schițînd aceste priviri istorice, un studiu teoretic ca cel al lui Silviu Iosifescu (*Transformările personajului*, din vol. *În jurul romanului*, 1961), se oprește asupra tehnicii descriptive a personajului în cadrul realismului socialist. Acesta înglobează bunele procedee ale metodelor istorice anterioare, dar le depășește spre o sinteză care se concentrează asupra dialecticii personajului, a dinamicii lui în raport cu realitatea pe care o trăiește și a cărei perspectivă istorică, revoluționară, o cunoaște.

De problema personajului și de cea a subiectului se leagă și cea a compoziției, arhitectonica generală a operei. După cercetările pe care le-a întreprins în această direcție acad. Tudor Vianu ca, de pildă, în studiul despre construcția specifică, pe mai multe planuri, a romanului lui Lev Tolstoi *Ana Karenina* (din vol. *Probleme de stil și artă literară*, 1955), s-a revenit — de mai multe ori — asupra temei, cu referiri multiple asupra artei romanului. Compoziția nu mai este privită în estetica marxist-leninistă ca o operație secundară și adăugită materialului faptic și subiectului, ci ca o organizare stringentă a imaginii artistice, ceea ce presupune o anume concepție despre lume, care se

lectează faptele din cuprinsul operei, accentuând însemnătatea unora, evitând sublinierea altora, ierarhizându-le -- în sfârșit -- conform aceleiași concepții. Cu astfel de opinii unele articole ca, de pildă, cele ale lui Silvian Iosifescu asupra *Romanului și compoziției* (din vol. citat), descriu diferitele modalități ale compoziției romanului (succesiunea faptelor conform realității, intervertirea temporală, abordarea mai multor planuri deodată etc.), fără a recomanda însă rețete, tehnica variind în funcție de materialul cuprins, de concepția autorului și de obiectivele sale specifice.

Atât problemele personajului cit și cele ale compoziției solicită însă, desigur, tratări mai ample, mai sistematice și cu tendințe de generalizare mai accentuate, cu care cercetările ne-au rămas încă datorate, unele ca cele citate mai sus rămânând încă tributare procedurii eseciste.

Teoria noastră literară a acordat însă o atenție corespunzătoare și susținută mijloacelor expresiei lingvistice, unei fațete a măiestriei artistice prin urmare, despre care s-a vorbit mult în ultimii ani.

Unele reviste ca, de exemplu, „Contemporanul” au provocat și întreținut vii discuții în jurul problemelor limbii operei literare, căreia unii scriitori tineri nu-i acordau însemnătatea cuvenită. Au participat la aceste discuții nu numai oameni de știință ca academicienii Tudor Vianu și Iorgu Jordan, ci și scriitori ca Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Alex. Philippide etc. Concluziile dezbaterilor au fost fructuoase, ele scoțind în relief legătura nemijlocită dintre limba și gândirea scriitorului, dintre limbă și conținutul tematico-ideologic al operei, dintre limbă și felul personal de a gândi al artistului, subliniind, de asemenea, calitățile expresive și cele comunicative ale limbii artistice, pe baza largilor ei fundamente populare.

Între fațetele formei, cercetarea stilului artistic s-a dovedit deosebit de fecundă în ultimii ani. Au apărut numeroase studii și articole cu această temă, dar ceea ce ne va reține pe noi va fi numai întemeierea metodică a cercetării stilistice, ceea ce se datorește contribuției eminente a acad. Tudor Vianu.

În mai multe studii și articole și mai cu seamă în *Cercetarea stilului* (din vol. *Probleme de stil și de artă literară*, 1955), și *Stilistica literară și lingvistică* (din vol. *Problemele metaforii și alte studii de stilistică*, 1957), acad. Tudor Vianu integrează cercetarea stilisticii literare în lingvistică, ceea ce a produs însă obiecții din partea unor filologi, de seamă. Pentru Tudor Vianu, cercetarea stilului beletristic constituie „una din formele cele mai înalte ale științei lingvistice, și criticilor și istoricilor literari li se prescrie însușirea acestei științe. Sarcina principală a stilisticii literare e, după acad. Tudor Vianu, să descrie modul cum scriitorii folosesc instrumentul obștesc al limbii naționale spre a exprima conținutul operei lor. Faptul lingvistic, observă regretatul nostru cercetător, nu e numai un mijloc de comunicare, ci și unul expresiv cuprinzând aspecte ale afectivității. Cercetarea sti-

lului în cadrul operei literare, ceea ce ne interesează îndeosebi aici, urmărează de aproape principalele categorii lingvistice: fonetica, lexicul, morfologia, sintaxa părților de cuvânt, topica, sintaxa frazei, ordinea contextului. Cercetarea stilului operei literare va avea să urmărească deci faptele stilisticii fonetice în măsura expresivității lor, pe cele ale stilisticii lexicului, morfologiei, sintaxei etc. la care se adaugă studiul tropilor sau figurilor de stil, legate de stilistica lexicului sau de cea a substituirii cuvintelor. Misiunea criticului e însă să identifice trăsăturile stilului particular și original al scriitorului, spre a ajunge la caracterizarea lui specifică. De asemenea, se ivește aici necesitatea perspectivei istorice prin încadrarea în timp și spațiu a configurației stilistice a unui scriitor, ceea ce duce la colaborarea firească a stilisticii literare cu istoria și critica literară.

După cum se vede, drumuri noi se deschid cercetării cu adevărat științifice a stilului ca expresie a conținutului său de idei și sentimente, abandonându-se vechile căi ale improvizației și impresionismului. Se înțelege că prin cercetarea stilistică pătrundem dincolo de individualitatea scriitorului pînă la condițiile lui sociale și pînă la poporul din care face parte.

Acad. Tudor Vianu nu s-a mărginit numai la fundamentarea metodologică a stilisticii literare și artistice, ci a trecut și la cercetări speciale, ocupîndu-se îndeosebi de *Problemele metaforei* (1957), cărora le-a dedicat un amplu studiu de caracter teoretic, ce trebuie citat — în mod firesc — aici. Cercetătorul se ocupă pe larg în capitolele temeinic informate și profund gândite, de originile metaforei, de funcțiunile ei cele mai de seamă, insistînd asupra celor estetice și, în sfîrșit, de categoriile formale ale metaforei și de relațiile ei cu ceilalți tropi și anume cu metonimia, comparația, sinecdoca, personificarea, alegoria etc. E o vastă monografie de care cercetătorul nostru literar nu se poate lipsi.

Acad. Tudor Vianu a mai studiat apoi, tot în cadrul stilisticii, valorile estetice ale timpurilor verbale, pe cele ale imperfectului, mai mult ca perfectului, prezentului etern etc. În studiile lui aplicative privind pe scriitorii romîni (N. Bălcescu, Al. Odobescu, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Geo. Bogza) sau străini (Rabelais, Hugo, Tolstoi), s-au adus contribuții nu numai criticii și istoriei literare, ci și teoriei literare și artistice prin lămurirea problemelor gen_erale ale stilului cu ajutorul exemplelor vii.

La studiul diferitelor fețe ale conținutului și formei, teoria noastră literară a adăugat și analize privind raporturile dintre ele. Acesta e, de pildă, obiectivul principal al monografiei sintetice a lui Andrei Băleanu cu privire la *Conținutul și formă* (1959); lucrare care atinge însă nu numai tema pe care și-a propus-o, ci și alte motive adiacente, îmbrățișînd un cîmp larg al problematicii estetice. Cercetarea, compusă cu patos combătiv îndreptat împotriva teoriilor burgheze despre artă, analizează pe rînd conținutul și forma operei artistice, ca și re-

lațiile dialectice dintre cele două aspecte fundamentale. Definind și el conținutul artei ca reflectare a realității umane, concrete, înrădăcinate social, autorul demonstrează — cu drept cuvânt — că specificul artei constă și în felul particular al conținutului ei, care-l cuprinde pe om cu ansamblul funcțiilor sale, ceea ce nu alcătuiește obiectul științelor speciale, de pildă. Forma e concepută, apoi, ca structurare și organizare a conținutului, reliefindu-se și de către autor, caracterul senzorial, concret și individual al acesteia, după care se enumeră procedeele și mijloacele de expresie ale formei. Înfațișind raporturile dialectice dintre conținut și formă, unitatea lor stringentă, dar și eventualele lor contradicții, A. Băleanu conchide subliniind însemnătatea practică a tezelor marxist-leniniste cu privire la conținut și formă pentru dezvoltarea vie și complexă a realismului socialist. Bogat, variat și sistematic în ansamblul lui, cu o bună orientare marxistă, studiul solicită încă unele completări referitoare la informația istorică, la tratarea problemelor formei și la adîncirea analizei materialului ilustrativ.

În grupul de probleme privind structura operei, integrăm și preocupările teoriei noastre literare contemporane referitoare la genurile și speciile literare.

Estetica literară marxist-leninistă nu împărtășește concepția negării genurilor și speciilor, așa cum o preconizează, de pildă, Benedetto Croce. Ea recunoaște existența relativ specializată a acestora ca niște concepte estetice cu un grad mai mare de generalitate, cuprinzînd fiecare speciile ce reflectă — în mod analog — realitatea umană prin autoexprimare, narațiune sau acțiune reprezentativă. Atît genurile cît și speciile au un caracter istoric, evoluează și se modifică necurmat, se influențează și se contamenează reciproc, dar rămîn distincte în liniile lor dominante. O astfel de vedere e schițată, de pildă, în articolele lui Silviu Iosifescu din volumul citat.

Speciile la care s-a referit de mai multe ori teoria noastră actuală sînt, desigur, cele legate mai strîns de reflectarea imediată a preocupărilor sociale contemporane: satira și comedia, romanul apoi. Cel din urmă, mai cu seamă, atît de cultivat în literatura contemporană, s-a bucurat de o cercetare mai susținută, privind modalitatea lui științifico-fantastică, cea istorică sau cea social-actuală, care s-a dezvoltat mai fecund în cadrul realismului socialist. A interesat, mai întîi, definiția însăși a speciei și după o succintă trecere în revistă a diferitelor ei sensuri ca și a evoluției romanului în literatura mondială însăși, un cercetător ca acel citat mai sus a desprins, pe cale inductivă, citeva din trăsăturile distinctive ale romanului, fără tendințe exhaustive. Romanul e privit astfel, cu drept cuvînt, ca o specie „proteică”, flexibilă, liberă de canoane și posedînd capacitatea cuprinderii largi a realității sociale, potrivit unei concepții de viață legată de optica de clasă. „un document și o tribună” totodată, ceea ce caracterizează, îndeosebi, structura romanului nostru actual. La aceste trăsături care nu sînt,

desigur, singurele, autorul adaugă îmbogățirea romanului cu unele procedee ale genului dramatic, ceea ce îi va crește veridicitatea, capacitatea reflectării realiste a lumii.

Printre speciile romanului asupra cărora s-a insistat în ultimii ani, o cercetare minuțioasă s-a referit, așa cum am observat și anterior, la ceea ce a fost numit de autorul studiului în discuție „romanul monumental”, formulă utilizată în locul termenilor obișnuiți de roman-ciclu, de roman-cronică, roman-epopee, roman-fluviu, roman-frescă etc., față de care lucrarea despre care vorbim își notează rezervele și își precizează atitudinile. Pentru I. Ianoși, autorul studiului *Romanul monumental și secolul al XX-lea*, cercetare de caracter mai mult istoric și critic, — dar cu firești implicații teoretice, — esența acestei modalități particulare a speciei constă în zugrăvirea devotată a maselor populare. Observând, cu justețe, că la temelia oricărei generalizări trebuie să se așeze practica artistică, autorul trece de la definiția abstractă a „romanului mondial” la analiza concretă a unor romane repute aparținând deopotrivă realismului critic sau celui socialist. Este o cercetare tipologic-istorică, prin care se ilustrează cu exemple concrete trăsăturile dominante ale romanului monumental, înfățișarea dinamică a maselor populare și a istoriei făurită de ele, viziune macrocosmică, sinteză social-istorică a poporului.

Referindu-ne, în sfârșit, la ultimul grup de probleme ce se organizează în jurul tematicii și evoluției procesului literar și la contribuțiile teoriei noastre literare contemporane în acest domeniu, poposim mai întâi în marginea moștenirii literare. După cum se știe, sub îndemnul partidului, s-a acordat scriitorilor noștri din trecut o atenție și o prețuire care nu poate fi asemănată cu nici una din atitudinile anterioare. Larga editare a clasicilor literaturii universale și a celor mai de seamă scriitori români, organizarea cu grijă a comemorării lui Eminescu, Caragiale și aniversărilor lui Sadoveanu, numeroasele prefete și introduceri care reconsideră opera scriitorilor români și străini, monografiile ce li s-au consacrat au dovedit, cu prisosință, marele interes ce s-a arătat literaturii noastre și celei universale din trecut. Ceea ce ne preocupă însă, aci, e numai problema teoretică a moștenirii literare pe care îndrumările partidului, consfăturile Uniunii scriitorilor ca și presa noastră beletristică și științifică, a ridicat-o de numeroase ori prin articole, studii și dezbateri. Consemnăm doar rezultatele generale ale acestora prin soluțiile la care s-a ajuns și care constau în respingerea preluării în bloc a moștenirii literare și în selectarea ei critică, potrivit concepției leniniste.

O problemă care a preocupat și preocupă, în mod asiduu, pe teoreticienii noștri literari e cea a definirii conceptului de literatură universală. Problema a fost ridicată cu prilejul reformei învățămîntului nostru superior din 1948, cînd s-a introdus pentru prima oară în facultățile de filologie și la institutele de teatru un curs de istorie a literaturii universale. Cel dintîi titular al unui astfel de curs, acad. Tudor

Vianu și-a expus concepția, printre altele, și cu prilejul unor comunicări difuzate la congresele internaționale de istorie literară, susținând — în esență, — că prin literatura universală nu trebuie să se înțeleagă o simplă sumă sau juxtapunere a literaturilor naționale, ci tezaurul acelor opere care, reprezentând timpul și locul lor de apariție, au izbutit totuși să se impună pînă în zilele noastre. În timp ce studiul literaturii naționale se întreprinde prin secțiuni verticale, în cadrul cronologiei, cel al literaturii universale urmărește, prin secțiuni transversale, aspectele mondiale ale fenomenului literar.

Cu privire la conceptul de literatură universală, revista „Secolul XX” a publicat o serie de articole iscălite de specialiști romini și străini care au amănunțit problema sau i-au dezvăluit noi laturi. S-a discutat, astfel, în contradictoriu, asupra momentului apariției literaturii universale, asupra întinderii domeniului ei prin depășirea concepției europo-centriste care ignora tendențios contribuțiile din afara continentului nostru, s-a respins diferențierea dintre „națiunile mari” și cele „mici” și s-au precizat caracterele universalității prin notele specificului național, ale valorii ideologice a operelor și a realizării lor artistice, determinîndu-se totodată principalele modalități ale universalității (paralelismul, influența și difuziunea valorilor literare), însemnătatea și raporturile dintre ele (în studiul *Conceptul de literatură universală*, de Al. Dima, rev. cit., 1962, nr. 6).

Studiile de teorie a literaturii universale au accentuat de asemenea înaltul scop educativ al acestei discipline, menite să întărească solidaritatea internațională și să servească — pe cale ideologică — nobilele idealuri ale păcii.

Teoria noastră literară a mai fost preocupată, în ultimii ani, și de problema metodelor și curenților literare, după unele cercetări istorice privind marile curente ale literaturii mondiale sau pe cele ale literaturii noastre. S-au studiat, cu acest prilej, principiile studiului marxist al curenților literare și a influenței lor asupra evoluției scriitorilor, prin determinarea curenților, în ultimă instanță, de către baza economică a societății, luîndu-se însă în considerare și intervenția factorilor care duc la o relativă independență a formelor conștiinței sociale. Articolele care s-au ocupat cu această temă au înfățișat importanța și semnificația ideologică a curenților literare, complexitatea și contradicțiile lor lăuntrice, raportul scriitorilor cu ele etc.

O problemă specială a fost cea a evocării istorice, în lumina diferitelor curente mondiale, ceea ce a trebuit să implice și priviri teoretice asupra definiției și explicației conceptului de curent literar. O lucrare ca cea a Verei Călin a tratat cu succes această temă, scoțînd în relief esența ideologică a curentului literar — că unul care include o anumită poziție față de societatea contemporană lui, dar și față de trecutul istoric (vol. *Curențele literare și evocarea istorică*, 1963).

Între curențele și metodele creației literare și artistice, o importanță deosebită a trebuit să se dea problemelor realismului în genere și celor ale realismului socialist, în special. Între 1956—1957, de altfel,

discuțiile despre realism s-au extins pe plan mondial, cuprinzând deopotrivă lumea socialistă ca și pe cea capitalistă, și au luat aspectul unei adevărate lupte ideologice.

Principalele probleme care au fost ridicate, cu acest prilej, fiind dezbătute parțial și în presă și studiile noastre teoretice, au cuprins, definirea realismului, momentul apariției lui în istoria literaturii mondiale, raportul lui cu celelalte curente etc. În periodicele noastre și în lucrarea specială a lui Mihai Novicov despre *Realism, realism critic, realism socialist* (1961), au fost mai întâi popularizate discuțiile din străinătate cu privire la aceste probleme, insistându-se — în ce privește momentul apariției istorice a realismului — asupra soluțiilor propuse (vivirea lui în antichitate, în Renaștere, în perioada iluministă sau abia în secolul al XIX-lea când s-a constituit sub forma unui masiv curent literar, cel al realismului critic).

Unii dintre cercetătorii noștri (M. Novicov, de pildă) au inclinat nu spre situaarea istorică a începuturilor realismului, ci spre considerarea lui ca o trăsătură specifică a artei, ca o calitate esențială a ei, ceea ce duce — pe plan istoric — la apariția lui, cu structură de curent, doar în momentul când s-au ivit condițiile sociale prielnice ale afirmării lui intense. Potrivit acestei concepții, pe care o împărtășim și noi, problema definiției realismului se rezolvă în sensul că el alcătuiește, de fapt, o caracteristică organică a creației artistice prin care realitatea e reflectată sub optica celei mai înaintate ideologii a epocii respective.

Problemele realismului socialist, forma cea mai de seamă a realismului, au fost — se înțelege — dezbătute mai pe larg, atât pe plan mondial, îndeosebi în țările socialiste, cit și la noi. Discuțiile s-au purtat asupra genezei realismului socialist, asupra raportului său cu moștenirea literară și cu celelalte curente ale literaturii contemporane, s-au referit, în sfârșit, la particularitățile estetice ale realismului socialist. Teoria noastră literară a fost preocupată îndeosebi de caracterizarea ideologică și artistică a curentului, de tematica lui actuală, de principiile lui constitutive, de varietatea stilurilor individuale ce i se integrează și de modalitățile lui artistice. Realismul socialist a fost tratat, așa cum se cuvine, ca expresie artistică a umanismului socialist, ca o metodă și un curent a căror temă fundamentală constă în zugrăvirea estetică a omului creator al unei noi orinduirii, a celei socialiste și comuniste.

Cu prilejul aniversării a 15 ani de la Eliberare, unele din cele mai de seamă laturi ale problematicii realismului socialist au fost tratate în culegerea de studii mai sus amintită, sub titlul *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste* (1959). Este important de subliniat că în cadrul acelorasi probleme, cercetătorii noștri au fost preocupați și de tradițiile proprii ale realismului socialist la noi, care a dezvoltat, în noile condiții ale regimului democrat-popular, un valoros trecut revoluționar precum și unele elemente realiste din perioada dintre cele

două războaie ce prelungesc vechi ecouri din epoca pașoptistă și de după aceasta. S-au subliniat, mai cu seamă, acțiunile revistelor inactivitate din cel de al IV-lea deceniu al veacului nostru și contribuția activă a unor scriitori ca Al. Sahia, N. D. Cocea, M. Beniuc, Ion Călugăru, Miron Radu Paraschivescu, Geo Bogza, sub influența mișcării muncitorești și a partidului.

Caracterul metafizic și speculativ al vechii estetici și-a părăsit locul lui, cedându-l în favoarea unei teorii strins legate de transformările sociale ale vremii noastre, teorie generată direct de acestea și destinată să le sprijine, ideologic, dezvoltarea. Unele sectoare ale disciplinei ca, de pildă, cel privitor la funcțiunile generale ale literaturii și artei, la structura operei literare și îndeosebi la problemele stilistice ca și la unele aspecte ale procesului literar, ca cele referitoare la realism în genere și la realismul socialist îndeosebi, s-au bucurat de o tratare mai extinsă și mai profundă, în timp ce altele ca, de exemplu, numeroasele probleme ale formei și cele privind curentele literare — solicită încă o atenție încordată și de lungă durată. Se mai impune încă adîncirea cercetării prin extinderea multilaterală a informației și aplicarea nuanțată și suplă a metodelor științifice ca și prin cultivarea și mai stringentă a relațiilor dintre practica și teoria literaturii. E deosebit de important, de asemenea, să se acorde o grijă și mai vie cercetării condițiilor particulare ale dezvoltării literaturii noastre contemporane, o dată cu lărgirea utilizării experienței artistice înaintate din toată lumea.

Sarcinile principale și imediate ale viitorului, față de care Academia R.P.R. are de spus cuvîntul ei hotărîtor, se referă la alcătuirea unei istorii și a unui tratat de teorie literară, care să devină lucrările fundamentale ale acestei discipline. Nu ne îndoim că ele vor fi împlinite prin conlucrarea tuturor forțelor specializate, la înălțimea științei marxist-leniniste.

DIE ENTWICKLUNG DER LITERATURTHEORIE IN DEN JAHREN DER VOLKSMACHT

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegende Studie entwirft ein allgemeines Bild der Entwicklung der rumänischen Literaturtheorie in den letzten zwei Jahrzehnten. Es werden vorerst die nationalen Traditionen der zeitgenössischen Literaturtheorie besprochen, beginnend mit der Epoche der 1848 Revolution bis zum heutigen Tage. Weiterhin zeigt der Verfasser, dass

die Entwicklung unserer Literaturtheorie in zwei Richtungen erfolgte, in einer geschichtlichen, durch Erforschung der fortschrittlichen Vergangenheit, sowie in einer gegenwärtigen, durch das Studium der Prinzipien der marxistisch-leninistischen Ästhetik.

Auf geschichtlichem Gebiet stellt die Studie die Beiträge der Forschung betreffend die 1848-te Epoche, die „Junimea“, die Zeitschrift „Contemporanul“ sowie einige literarische Strömungen nach 1900 dar.

Was das aktuelle Gebiet anbetrifft, systematisiert der Verfasser die Beiträge der letzten zwei Jahrzehnte in drei Gruppen von Problemen: die allgemeinen Charakteristiken und Funktionen der Literatur, die Struktur des literarischen Werks sowie den literarischen Prozess.

Im Rahmen der Problematik der allgemeinen Charakteristiken wird die Bedeutung der Wegweisung durch die Partei auf dem Gebiete der Literatur dargelegt. Der Verfasser zitiert danach die bedeutendsten dem Prinzip der Parteilichkeit sowohl als auch der Widerlegung der bürgerlichen Ästhetik sowie den kognitiven Funktionen der Kunst und den ästhetischen Kategorien gewidmeten Werke.

Im Rahmen der Problematik der Struktur des Literaturwerks werden die Thematik, die Personen und die Komposition, der sprachliche Ausdruck (die literarische Sprache und die literarische Stilistik), die Beziehungen zwischen Gehalt und Form, die literarischen Gattungen und Genres kritisch besprochen.

Im Rahmen der Problematik des literarischen Prozess bezieht sich, schliesslich, der Verfasser — in kritischer Weise — auf die das literarische Erbe, das Konzept der Weltliteratur sowie die Literaturströmungen, insbesondere den sozialistischen Realismus, betreffenden Beiträge.

Das Bild wird durch eine Darstellung der Aufgaben der rumänischen Literaturtheorie beendet.